

Universitari ieșeni combatanți în Marele Război. Jurnalele lui Neculai Costăchescu și Ștefan Zeletin

Mihai Tudosă*

Cuvinte-cheie: *texte autobiografice ale Marelui Război, Ștefan Zeletin, Neculai Costăchescu, campania din 1916, Universitatea din Iași, profesori combatanți.*

Scrierile autobiografice care evocă evenimente din timpul Primului Război Mondial, cunoscut pe plan internațional drept Marele Război, denumit în spațiul românesc și *Războiul de Întregire* sau *Războiul care a devenit Unire*, se remarcă printr-o mare diversitate a autorilor, motivațiilor și stilurilor. Această diversitate poate fi determinată de larga implicare a societății la efortul de război, respectiv la impactul conflictului asupra psihicului autorilor. În jur de șaptezeci de universitari ieșeni au fost mobilizați pe front sau în serviciile armatei în Primul Război Mondial, iar dinte aceștia peste treizeci au făcut parte din Regimentul 13 Infanterie „Ștefan cel Mare”¹. Doar trei au lăsat posterității mărturii autobiografice de amploare privind episodul implicării lor în război ca rezerviști mobilizați: Mihai Ștefănescu-Galați, Ștefan Motăș (Zeletin) și Neculai Costăchescu.

Dintre acestea, am ales pentru studiul de față, jurnalele lui Ștefan Motăș și Neculai Costăchescu. Motivația acestei opțiuni este cât se poate de simplă. Mărturia de război care provine de la un intelectual civil implică o perspectivă diferită de aceea a unui individ obișnuit, dictată, poate, atât de o experiență de război de o altă natură, cât mai ales de un alt nivel de asumare și conștientizare a celor trăite, indiferent dacă desfășurarea evenimentelor a depins sau nu de acțiunile acestora. În același timp, putem observa ușor, la o analiză sumară, că între cele trei lucrări există diferențe

---

* Doctorand, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

¹ Ion Agrigoroaiei, „Universitatea din Iași în anii Primului Război Mondial (1914-1918)”, în Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon (ed.), *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2010, p. 277.

semnificative, referitoare în primul rând la experiența propriu-zisă: în timp ce Motăș și Costăchescu au înfruntat pericolele războiului din postura de ofițeri combatanți, Ștefănescu-Galați, fiind medic, a fost mobilizat la serviciul sanitar, în spatele frontului. Alte diferențe notabile cuprind sistemul de ierarhizare specific, în care ofițerii combatanți aveau un număr mai mare de oameni în subordine, ceea ce determina responsabilități și riscuri mai mari în fața superiorilor, dar le oferea posibilitatea de cunoaștere profundă a soldaților și subofițerilor din unități, în mare majoritate proveniți din mediul rural. Astfel, trăirile specifice liniei întâi au putut avea consecințe profunde asupra gândirii și parcursului lor profesional de după război.

Valoarea particulară a celor două scrieri ce urmează a fi analizate reiese, în primul rând, din caracterul de mărturie directă cu privire la operațiunile militare din prima parte a campaniei românești în cadrul Marelui Război, tratată adeseori superficial din cauza înfrângerilor succesive, cu trimiteri la greșelile liderilor politici și militari români. În al doilea rând, se evidențiază natura lor de manifest, a cărei motivație poate fi datorată, într-o mare măsură, felului în care cei doi autori au realizat și perceput evenimentele trăite în timpul războiului. Cele două texte sunt valoroase atât din punct de vedere istoriografic, datorită încercărilor autorilor de a data și descrie cât mai precis evenimentele trăite, cât și literar, prin talentul narativ și stilul celor doi autori, dovedite în urma utilizării artificiiilor de ordin stilistic. Analiza comparată utilizată își propune să evidențieze viziunile autorilor despre război ca mijloc de împlinire a dezideratelor naționale, campania armatei române în zilele retragerilor din toamna și prima parte a iernii lui 1916, alături de modul în care conflictul a determinat schimbări asupra psihicului, viziunii și carierei celor doi universitari.

Specificul literaturii autobiografice românești de război

Utilizarea scrierilor de război cu caracter autobiografic ca izvoare istorice trebuie făcută în funcție de capacitatea fiecărui text de a reconstrui destine individuale sau colective și de a reda mentalitățile epocii. De altfel, publicarea amintirilor din Marele Război a început înaintea încheierii definitive a ostilităților, după cum este cazul memoriilor lui George Topîrceanu².

---

² Primul volum al memoriilor sale, intitulat *Amintiri din luptele de la Turtucaia*, a fost publicat în prima parte a anului 1918, la scurt timp după eliberarea sa din prizonerat, la editura bucureșteană Alcalay & Co; Gheorghe Topîrceanu, *Amintiri din luptele de la Turtucaia. Pirin Planina (episoduri tragice și comice din captivitate)*, ediție îngrijită de Daniel Cain, București, Editura Humanitas, 2014.

Astfel, publicului i-au fost oferite scrieri apropiate romanelor de aventuri³, dar și adevărate confesiuni și manifeste, precum *Jurnalul* generalului Averescu⁴.

Încadrarea celor două scrieri într-una din categoriile majore ale scrierilor autobiografice de război (memorii și jurnale) impune precauții deoarece, deși sunt scrise pe un cadru diaristic, evenimentele fiind evocate aproape concomitent cu efectuarea lor, acestea conțin numeroase adăugiri ulterioare. În contextul condițiilor de front, care presupun alternarea perioadelor de acțiuni militare în desfășurare rapidă cu altele de așteptare îndelungată, acestea au scopul de a facilita lectura, a oferi explicații suplimentare și a trage concluzii, în sensul unei reflecții ulterioare a evenimentelor. De departe, reflecțiile reprezintă cea mai prețioasă parte a acestor adăugiri, deoarece vedem cum, pe baza celor trăite în timpul războiului, autorii și-au modificat radical percepția despre lume, îndeosebi în ce privește dorința de implicare activă pentru schimbări sociale și profesionale.

Decizia scrierii, respectiv ajustării și publicării lucrărilor autobiografice cuprinde o paletă largă de motivații, de la nevoia de justificare a unor acțiuni controversate (proprie sau ale unor factori de decizie) la lupta cu simptomele Sindromului de stres posttraumatic⁵. Punctul comun al acestora îl constituie convingerea autorilor că au trăit o serie de evenimente importante, generatoare de experiență, iar scrierile vor fi de folos posterității. În cazul celor doi universitari, cu caracterele modelate de cariera didactică, ceea ce impune nevoia inserării unei funcții pedagogice în toate acțiunile importante, motivația oferirii unor exemple și sfaturi folositoare posterității devine cu atât mai evidentă.

Parcurs în oglindă

Neculai Costăchescu (1876-1939) a fost un intelectual, o personalitate civică și politică deopotrivă a Iașului și a României interbelice. Deși istoricul Constantin Cloșcă, editorul și autorul studiului introductiv al *Jurnalului* său, acuză insuficiența referirilor bibliografice, justificând folosirea unui necrolog pentru reconstituirea biografiei acestuia, descrieri ale activității sale pot fi găsite în volumele *Istoria Universității din Iași*⁶

³ Gheorghe Cornea, *Simfonia morții*, București, Editura „Cartea Românească”, 1920.

⁴ Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război*, vol. I, 1914-1916 (*Neutralitatea*), vol. II, 1916-1919 (*Războiul nostru*), ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Eftimie Ardeleanu și Adrian Pandea, București, Editura Militară, 1992.

⁵ Dr. Eugen Petrescu, „11 iulie 1917”, în *Cultul eroilor*, București, anul al VI-lea, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1925, p. 18.

⁶ Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon (ed.), *op. cit., passim*.

(în ceea ce privește parcursul său academic) și *Universitari ieșeni, președinți ai Senatului României*⁷ (pentru cariera sa politică). Ambele lucrări menționează perioada petrecută pe front și stabilesc conexiuni între experiențele războiului și cele două valențe ale carierei sale.

Parcursul său academic a început cu încadrarea ca asistent de laborator, înainte de a susține examenul de licență; a obținut titlul de doctor, primul în cadrul Facultății de Științe din Iași, a urmat doi ani de cercetări la Zürich, apoi a obținut postul de profesor titular al catedrelor de Chimie minerală și Chimie analitică calitativă. A fost ales ca senator al Universității și membru de onoare al Academiei Române. Cariera sa politică, începută la finele războiului din dorința de reformare pe baze meritocratice și tehnocrate a societății românești, a început cu înscrierea în Partidul Muncii, formațiune fuzionată ulterior cu Partidul Țărănesc, ca reprezentant al căruia va deține înalte demnități politice (Ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice, Președinte al Senatului României).

Neculai Costăchescu a fost mobilizat în 1914, deținând gradul de locotenent. Cel mai probabil, acesta satisfăcuse stagiul militar în termen redus după bacalaureat, obținând gradul de sergent T.R. (subofițer), dar și școala de ofițeri în rezervă (după terminarea studiilor de licență), după care obținuse gradul de sublocotenent, ridicarea în grad fiind realizată în urma unor concentrări. Costăchescu se va afla în fruntea companiei a 12-a din Batalionul III, Regimentul 13 – Iași, sub steagul căruia va fi pe tot parcursul războiului. Repartizarea sa la infanterie, în locul serviciului sanitar sau pirotehnic (unde ar fi putut aplica cunoștințele sale din domeniul chimiei), se explică, cel mai probabil, prin încadrarea în arma infanteriei înaintea admiterii la Facultatea de Științe.

Filele *Jurnalului de front*⁸ al lui Neculai Costăchescu au fost descoperite, respectiv salvate, de către Constantin Cloșcă, în 1973, la curățarea unui laborator în care autorul își desfășurase activitatea, după decesul Margaretei Poni, colaboratoare a sa și ultima titulară în cadrul laboratorului. Din cele 524 de file ale manuscrisului, au putut fi recuperate doar 340. Limitele temporale ale operei sale recuperate sunt august 1916 – ianuarie 1917. Deși avusese conștiința importanței lor și luase în calcul posibilitatea de publicare, probabil că activitățile sale politice, didactice și de cercetare, dar și reținerea justificată de posibilele agitații provocate de publicarea *Jurnalului* au determinat amânarea tipăririi lor.

---

⁷ Ion Agrigoroaiei, *Universitari ieșeni, președinți ai Senatului României: Paul Bujor, Traian Bratu, Neculai Costăchescu*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2015, p. 103-150.

⁸ Neculai Costăchescu, *Jurnal de front 1916-1917*, studiu introductiv și îngrijirea ediției de Constantin Cloșcă, Iași, Editura Ștef, 2009.

Ștefan Motăș (1882-1934), cunoscut sub pseudonimul Ștefan Zeletin (după Valea Zeletinului, locul copilăriei sale), a activat în domeniile istoriei, filosofiei, sociologiei și economiei. Cariera sa academică a început odată cu absolvirea Facultății de Litere și Filosofie a Universității din Iași, cu distincția *magna cum laude* (1906), apoi a fost bibliotecar al Bibliotecii Universitare, după care au urmat studiile în străinătate (între 1909 și 1912 studiază filosofia în Germania, Franța și Marea Britanie, susținându-și și teza de doctorat), ulterior fiind profesor titular al catedrei de Filosofie antică și medievală din cadrul Universității din Iași (1927-1934). Viața și opera sa au constituit subiectul multor controverse. În perioada interbelică, Cezar Papacostea și Alexandru Claudian au fost singurii care au încercat o analiză mai detășată asupra operei⁹, pentru ca, în perioada comunistă, să fie discreditat din cauza teoriilor sale politice, considerate apologii ale liberalismului, alături de supraestimarea factorului burghez în dezvoltarea României¹⁰. Căderea regimului comunist a permis revalorizarea operei sale, o contribuție însemnată având lucrările lui C. D. Zeletin¹¹ și Cristian Preda¹².

Lucrarea *Retragerea*¹³, publicată în 1926, prezintă evenimentele trăite pe front, în perioada 15 octombrie – 3 decembrie 1916. Golindu-și opera de orice valoare recreațională, comună beletristicii, Ștefan Zeletin a dorit să prezinte un manifest împotriva conducerii politice și militare din România perioadei Marelui Război, considerându-le responsabile pentru dezastrul material și spiritual al țării, reflectat mai ales în perioada de referință a scrierii sale. Acesta a privit zilele eșecurilor militare drept o oportunitate unică de contemplare și analiză obiectivă a societății românești.

---

⁹ Cezar Papacostea, profesor titular la Facultatea de Litere din Iași, membru de partid cu Ștefan Zeletin, prieten apropiat cu acesta încă din perioada studiilor comune în Germania (1909-1912). Alexandru Claudian, unul dintre cei mai apropiați colegi de muncă ai lui Ștefan Zeletin la Liceul Mihai Viteazul din București și la Facultatea de Filosofie din Iași, unde era profesor suplinitor. Spre deosebire de ceilalți intelectuali ai vremii, ale căror scrieri au fost, în mare parte, influențate de apartenența politică și/sau propria formație intelectuală, cei doi au meritul de a fi realizat primele analize obiective dedicate operei sociologice și filosofice zeletiniene.

¹⁰ Ștefan Alexandru Păduraru, *Ștefan Zeletin. Formație intelectuală și perspectivă istorică*, teză de licență susținută în 2017, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, p. 4-11.

¹¹ C. D. Zeletin, *Ștefan Zeletin: contribuții documentare*, Bacău, Editura Corgal Press, 2002.

¹² Cristian Preda, *Modernitatea politică și românismul*, București, Editura Nemira, 1998; Idem, *Contribuții la istoria intelectuală a politicii românești*, București, Editura Meridiane, 2003.

¹³ Ștefan Zeletin, *Retragerea*, București, Editura revistei „Pagini agrare și sociale”, 1926.

Zeletin și-a satisfăcut stagiul militar în anii 1908-1909, obținând gradul de sublocotenent (primul grad din ierarhia ofițerească). El fusese mobilizat și în cel de-al doilea Război Balcanic, dar se cunosc puține date despre acest episod. A doua mobilizare a avut loc în august 1916, imediat după intrarea României în Marele Război.

Experiența frontului

Punctul de plecare al ambelor trasee militare și memorialistice este trecătoarea Oituzului, ambii autori făcând parte, la început, din Armata de Nord. Ambele scrieri se încheie în iarna lui 1916-1917, odată cu plecarea lui Neculai Costăchescu de pe pozițiile din munți pentru a instrui recruții din noile contingente, respectiv odată cu mutarea la Dorohoi a supraviețuitorilor ațți din regimentul lui Ștefan Zeletin pentru refacere. Perioada prezentată de însemnările celor doi profesori, mai puțin tratată în istoriografia și memorialistica românească din cauza înfrângerilor și a retragerilor care o caracterizează, oferă un plus de valoare lucrărilor.

Încercarea de a reface traseul companiei lui Neculai Costăchescu este dificilă din cauza folosirii toponimelor maghiare pentru reperatele ardelene, foarte greu de reconstituit, mai ales în cazul denumirilor de râuri mici și culmi muntoase. Traseul, parcurs exclusiv pe jos, însumează 515 km și cuprinde atât localități, cât și locuri izolate, majoritatea aflate în zona fostei frontiere. Unitatea locotenentului Costăchescu a luptat admirabil după primirea botuzului focului, reușind să cucerească și să mențină mai multe poziții, părăsindu-le doar în urma ordinelor trimise de superiori. Cu toate acestea, menționăm că au fost înregistrate și erori tactice, cum ar fi atacarea unei poziții părăsite sau schimburi de focuri între militarii români, din cauza asemănării cu uniformele austro-ungare și a lipsei de experiență a frontului. De asemenea, bolile și dezertorii nu au lipsit, pierderile cauzate de ele fiind notate de către autor în registre separate și uneori descrise mai amplu în paginile textului, cu scopul de a le descoperi cauzele profunde și a trage învățăminte.

În ceea ce privește traseul unității lui Ștefan Zeletin, intrarea Germaniei în luptă, care a determinat transferul trupelor de pe Frontul de Vest, respectiv contraofensiva lor în Ardeal au cauzat relocarea pe frontul de pe Argeș, deplasându-se cu trenul până la Bascov (între Pitești și Curtea de Argeș). După lupta de la Oarja, regimentul său a pornit într-o retragere dezorganizată, fără planuri sau hărți (noaptea, se orientau inclusiv după rachetele inamice) și într-o stare de continuă decădere fizică și morală, fiecare încercare de oprire a înaintării dușmane fiind sortită eșecului. Înainte de plecarea spre refacere, regimentul său mai avea efectivele a două companii. Drumul efectuat pe jos, spre întâlnirea cu trupele inamice, respectiv

retragerile succesive, a însumat 432 km, ulterior adăugându-se 354 km, reprezentând drumul spre Dorohoi, încheiat după 26 de zile.

La începutul ambelor lucrări, războiul este prezentat ca o aventură. Sentimentul definitiv pentru militari era curiozitatea, alimentată continuu de întâlnirea locurilor și a oamenilor noi, care se deosebeau apreciabil de tot ceea ce văzuseră în locurile de baștină. Cu toate acestea, la începutul campaniei, fiecare era conștient de posibilitatea morții: la pornirea în ofensivă, soldații priveau înapoi și își făceau cruce, cu gândul că poate nu se vor mai întoarce vreodată spre casă. Botezul focului, în două episoade (primele ciocniri cu trupele austro-ungare, respectiv contactul cu trupele armatei germane, îndeosebi cu bombardamentele artileriei și aviației lor), a transformat experiența războiului pentru români, care s-au văzut nevoiți să se adapteze pentru a lupta și supraviețui într-un război cu adevărat modern.

Retragerea reprezintă un manifest împotriva corupției clasei politice și elitei militare românești, cu un pronunțat caracter antirăzboinic. Zeletin menționează că, în perioada amintită, războiul a fost fericit doar pentru inamicii României. În contrapartidă, deși regreta distrugerile materiale și pierderile umane deosebit de mari, Neculai Costăchescu îmbrățișase ideea războiului, ca unică modalitate de realizare a idealului național. Conflictul mondial era privit de acesta inclusiv ca perioadă în care virtuțile pot fi arătate fără rezerve, propice pentru evidențierea indivizilor prin decantarea adevăratelor valori. De asemenea, acesta menționează că apartenența la partea activă a armatei îi conferise un sentiment de importanță și conștientizare a rolului său.

Ambele jurnale au fost scrise în condițiile deosebit de dificile ale vieții de front. Costăchescu și Zeletin sufereau din pricina frigului, foamei, paraziților (păduchii erau numiți *inamicul nr. 2*), lipsei odihnei, a hainelor de schimb și a informațiilor de acasă, deoarece corespondența și ziarele erau aproape inexistente. În ceea ce privește pericolul morții, luptele și trăgătorii de elită inamici erau dublate de pericolul gloanțelor rătăcite, al bolilor transmise de paraziți și, nu în ultimul rând, al accidentelor, ușor de produs în contextul stresului cronic, al privării de somn și al materialelor periculoase cu care operau.

Condiția de ofițer le-a impus celor doi să se îngrijească de bunăstarea trupei din subordine, dar și de disciplina sa, ceea ce presupunea și pedepse sau amenințări. Totodată, aceste responsabilități le-au permis o observare atentă a trăsăturilor ostașilor români, a pregătirii și moralului lor. În timp ce Ștefan Zeletin se rezumă la descrierea condiției mizere a ostașului român, prezentând și zvonurile care circulau pe front (lăitmotivul trădării comandanților și al invincibilității germanilor), Neculai Costăchescu

apreciază, în mod repetat, o serie de calități fizice și spirituale ale acestuia (în special a celor proveniți din țărănime), considerate folositoare vieții de front: „Acolo unde ofițerii au fost neclintiți între soldați, acei soldați au fost niște bravi. Țăranul român și în fața morții are obraz, e simțitor. De rușine, din supunere, din dragoste, nu știu de ce, dar nu te lasă la nevoie”¹⁴.

Diferențele de abordare a celor doi se explică atât prin caracterul diferit al evenimentelor descrise (retrageri și înfrângeri succesive la Zeletin, respectiv înfrângeri alternate cu victorii și retrageri comandate de superiori la Costăchescu), cât și prin natura lui Ștefan Zeletin, care, după 1907, își dezvoltase o perspectivă critică asupra întregii societăți românești. În ceea ce privește opinia despre ofițerime, se remarcă o apropiere de cei cu grade asemănătoare, deoarece aveau aceleași responsabilități și puteau interveni pentru a-i sfătui sau corecta, pe când opiniile celor doi despre ofițerii cu funcții de comandă sunt mai degrabă negative, Zeletin considerând că situația armatei se datorează proastei conduceri, iar Costăchescu suferind psihic în urma ordinelor de retragere de pe pozițiile cucerite cu prețul vieții soldaților săi. Suferința împărtășită în mod egal, de la soldat la ofițer combatant, a constituit liantul camaraderiei românești, astfel încât plecarea unui militar din zona frontului (spre exemplu, pentru școlarizare) îi putea pricinui acestuia senzația de pierdere, cu toate că părăsea mizeria și pericolele specifice.

Cele două texte pot fi analizate și din perspectiva alterității. Spre deosebire de *Retragerea*, *Jurnalul* lui Neculai Costăchescu cuprinde și episodul înaintării în Ardeal, astfel încât se pot analiza fragmente descriptive atât despre populația românească, cât și despre cea maghiară. Contactele cu civilii unguri și secui au fost rare, deoarece aceștia își părăseau satele înainte de venirea armatei române¹⁵. Populația românească din Ardeal îi privea pe români ca eliberatori, iar prezența și atitudinea sătenilor la înmormântările militarilor români – „nu este plânsul bocitoarelor de meserie”¹⁶ – arată conștiința acestora că jertfele au fost întreprinse pentru libertatea lor. Descrierile contactelor unității lui Ștefan Zeletin cu populația civilă din satele Munteniei surprind o varietate de sentimente ale sătenilor către militarii care tranzitau sau campau în curțile și casele lor, de la milă până la revoltă și consternare în fața distrugerilor și a mizeriei produse de aceștia. În viziunea sa, suferințele populației civile, îndeosebi în ceea ce privește convoaiele de refugiați, depășeau ca impact asupra psihicului chiar și grozăviile văzute pe front¹⁷.

¹⁴ Neculai Costăchescu, *op. cit.*, p. 56.

¹⁵ *Ibidem*, p. 32.

¹⁶ *Ibidem*, p. 29.

¹⁷ Ștefan Zeletin, *op. cit.*, p. 39.

În ambele scrieri sunt prezente fragmente laudative pentru armata germană, considerată etalon pentru modul de desfășurare al războiului modern. În introducerea lucrării sale, dedicată prezentării succeselor ofensivei din primele zile de război – pentru obținerea efectului antitetic –, Ștefan Zeletin menționează că batalionul său își conferise numele de *Sturmbatallion*, inspirat din renumele câpătat de unitățile de asalt germane și austro-ungare de pe Frontul de Vest. Tehnica de luptă deținută de germani, corelată întotdeauna cu eficiența cu care era folosită (soldații lui Zeletin spuneau adeseori că nemții par că s-au născut cu arma în mână), atacurile efectuate doar pe timp de zi, igiena și aprovizionarea cu rom și ciocolată constituiau motiv de admirație și invidie pentru militarii români. Ele se pot explica și prin lipsa mijloacelor de informare, care privau soldații de detalii asupra efectelor pe care bombardamentele aeriene le aveau asupra populației civile din București.

În ceea ce privește stilistica scrierilor, se distinge descrierea naturii, fie ea neatinsă sau distrusă de lupte, la început prin prisma peisajelor impunătoare, apoi corelată cu gândirea tactică (spre exemplu, descriu un defileu împădurit, apoi îi prezintă valoarea strategică prin posibilitatea fortificării), dovadă a transformărilor suferite în subconștient odată cu împământarea vieții cazone. În antiteză cu descrierea zbuciumului luptelor, poate fi interpretată ca o modalitate de a demonstra absurditatea războiului. Acest șablon poate fi observat în mai multe opere ale memorialisticii universale de război, în care natura constituie simbolul păcii și al ordinii naturale, în contrast cu violența haotică a luptelor, simbol al distrugerii artificiale¹⁸.

Activitatea de după război

Neculai Costăchescu și Ștefan Zeletin au fost ofițeri rezerviști, antrenați în conflictul mondial odată cu întreaga societate românească. Ca în multe alte cazuri, războiul a lăsat urme adânci, atât fizice, cât și la nivelul psihicului lor. După război, Neculai Costăchescu a decis să se implice activ în viața politică, în special pentru a lua parte la reformarea învățământului superior românesc, pe care îl considera cheia dezvoltării națiunii¹⁹. Încheierea războiului a dus la dorința de reformă cât mai rapidă și profundă a societății, justificată prin găsirea unui sens pentru suferințele

---

¹⁸ Mihaela Bedecan, „The Memoirs of the Great War. General considerations”, în *Transylvanian Review/Revue de Transylvanie*, vol. XXIV, no. 4, winter 2015, Cluj, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2015, p. 14.

¹⁹ Neculai Costăchescu, *op. cit.*, p. 13.

războiului, dar și prin aportul adus de experiența frontului, în care a trăit alături de oameni din toate mediile sociale, i-au determinat înscrierea în Partidul Muncitor, o formațiune politică efemeră, formată îndeosebi din intelectuali, în frunte cu Paul Bujor și Constantin I. Parhon²⁰.

Fuzionarea ulterioară a unei părți însemnate a grupării cu Partidul Țărănist demonstrează caracterul rațional, realist al membrilor acesteia, printre care și profesorul Costăchescu, care se va regăsi pe listele de candidați în alegerile parlamentare încă din anul 1920. În funcția de Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, acesta a reușit să îmbunătățească organizarea învățământului agricol și casnic, pentru ca națiunea să beneficieze de oameni pregătiți în domeniile de bază ale economiei. De asemenea, a încercat să autonomizeze învățământul agronomic și tehnic, prin crearea de instituții de sine stătătoare. În pofida crizei economice de la finele anilor '20, a reușit să încheie împrumuturi pentru construcția, extinderea și dotarea clădirilor universitare²¹.

Spre deosebire de evenimentele din 1907, care l-au determinat pe Zeletin să privească atent, cu ochi de filosof spre societatea românească, dar mai ales spre moravurile sale, experiența Marelui Război l-a condus spre o nouă abordare, de tip sociologic; astfel, începând cu 1918, cercetările sale au vizat analiza originii și evoluției societății românești moderne, considerată falimentară, precum și modul în care aceasta funcționa: „Covârșit de evenimentele de la 1916 care ne zdruncinase încrederea în viitor, am simțit nevoia unei cunoașteri amănunțite a originilor societății române de astăzi, spre a căpăta puțința unei orientări clare în haosul vieții noastre sociale și politice”²².

Dacă paginile *Retragerii* sunt pline de revoltă la adresa clasei politice conducătoare, considerată vinovată pentru starea deplorabilă militară și morală a soldatului român, Zeletin a obținut o soluție politică prin adeziunea în Partidul Poporului. Deși nu a luptat sub comanda generalului Averescu, acesta îl admira pentru acțiunile și ideile sale din timpul războiului, concretizate în programul politic al partidului. Opțiunea averesciană a lui Zeletin, aleasă definitiv în 1927, se poate înțelege doar dacă luăm în calcul formația intelectuală a autorului, precum și contextul politico-social al vremii. Deși acesta făcuse una dintre cele mai mari apologii Partidului Național Liberal în *Burghezia română*, nu a fost niciodată atașat emoțional de acesta, criticând rigiditatea, brutalitatea în guvernare

---

²⁰ *Ibidem*, p. 14.

²¹ Ion Agrigoroaiei, *op. cit.*, p. 106-107.

²² Ștefan Zeletin, *Burghezia română*, București, Editura Cultura Națională, 1925, prefață nenumărată.

și faptul că „Partidul Liberal nu e un loc tocmai cald pentru intelectuali”²³. Opțiunea averesciană era singura viabilă pentru autor și datorită spațiului de manevră pentru ideologia neoliberală pe care universitarul ieșean o crease.

Concluzii

Cele două texte descriu prima parte a campaniei armatei române în Marele Război prin ochii unor intelectuali cu vădite preocupări sociale și pedagogice, pentru care mobilizarea în postura de ofițeri combatanți a constituit un bun prilej de observații asupra societății. Relevarea caracterelor și a nevoilor subordonaților alături de care își petreceau cea mai mare parte a timpului în diferite ipostaze, care variau de la sărbătorirea victoriilor militare la lupta de la distanță sau corp la corp, ofensivă și retragere, alături de marile perioade de așteptare specifice războiului a dus la cristalizarea opiniilor politice ale autorilor, care se vor implica activ în încercarea de reformă a societății imediat după război.

Primele șase luni de campanie a armatei române au arătat gravitatea greșelilor tactico-strategice ale marilor comandanți militari, ceea ce a dus la retragerea din Ardeal și la pierderea temporară a peste jumătate din teritoriul național. Experiențele de război ale celor doi universitari din această perioadă au fost aproape opuse, deoarece unitatea lui Neculai Costăchescu s-a comportat admirabil în majoritatea episoadelor de după primirea botuzului focului, reușind să se retragă în ordine și să mențină pozițiile defensive, pe când Ștefan Zeletin prezintă mersul campaniei drept o continuă decădere fizică și morală a sa și a camarazilor de arme, de la victoriile facile din Ardeal până la retragerea continuă din Muntenia și la plecarea spre refacere.

Deși condițiile au fost adeseori disperate, cei doi profesori-locotenenți rezerviști în armata română au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a obține succese tactice și a îmbunătăți condiția militarilor din subordine. Atrocitățile războiului descrise de cei doi, cu efecte resimțite deopotrivă de populația civilă și militari, au constituit momente de încercare a încrederii autorilor în cauza României, atât la nivel teoretic, cât și prin prisma unei victorii tot mai improbabile, alături de reactualizarea întrebărilor despre rolul războiului ca mijloc de realizare a dezideratelor naționale.

Pe lângă abordările psihologice și sociale, rutele descrise cu minuțiozitate, analizele psihologice și sociale, spectrul mare de trăiri specifice, variind de la bucurie la deznădejde, maturitatea în ceea ce privește

---

²³ Cezar Papacostea, „Ștefan Zeletin. Însemnări privitoare la viața și opera lui”, în *Revista de filosofie*, vol. XX, nr. 3, iul.-sept. 1935, p. 213.

abordarea realităților războiului și alcătuirea imaginii inamicului constituie puncte forte ale ambelor scrieri, care le particularizează în marea de texte cu caracter autobiografic a Primului Război Mondial. Textele celor doi universitari sunt astfel valoroase atât ca mărturii istorice pentru o perioadă mai puțin abordată din trecutul României, cât și ca opere literare, prin valoarea lor stilistică.

**Professors and the Great War.
Diaries of Neculai Costăchescu and Ștefan Zeletin
(Summary)**

Keywords: *Autobiographical texts of the Great War, Ștefan Zeletin, Neculai Costăchescu, 1916 Campaign, war experiences, the need of reform in early 20th – century Romania.*

This study compares the frontline diaries from the Great War of Neculai Costăchescu and Ștefan Zeletin, who are, as far as I know, the only combatant professors from the University of Iași with published autobiographical writings about the concerned period. The current study analyses different aspects, regarding the publication details, as well as the routes depicted in the texts, the authors' opinions about war and politics alongside psychological analysis. The texts also provide precious information about the first half year of the Romanian campaign, concerning both tactical and everyday life aspects, as well as the relationships between the common soldiers (conscripts), the NCOs, the combatants, lower rank officers and high ranking, commanding officers, all seen and filtered by the eyes of intellectuals.

At least for the part described in their writings, their war experiences were almost totally opposite. Even if the ammo and equipment were stringent and the human resource was constantly reduced by disease and deserters, the unit commanded by Neculai Costăchescu learned fast and adapted well to the frontline conditions, achieving some victories and retreating not because of the enemy attacks, but by order of the superior officers. As for Ștefan Zeletin, the lack of effective training of the troops and command of the higher ranked officers, combined with the counter-offensive of the German and Austro-Hungarian armies generated very low morale and a big series of defeats and disorganised retreats.

Even if the conditions were often desperate, the two professors, mobilised in the Romanian army as lieutenants, did their best trying to achieve tactical success and to improve the conditions of their troops. The war atrocities they saw affecting both civilians and military personnel, as well as the idea of fighting for a better country (or at least realising why the war was almost lost for Romania) acted as a turning point for both professors. Their post-war period activity – another aspect included in this study – marked the moment they joined politics, as well as a rise in their didactic and scientific works.

